

İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5021
I S S N 1307-5020

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi
ŞARKİYAT MECMUASI

Sayı XVIII

2011/1

ŞARKİYAT MECMUASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR
YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

İSTANBUL
2011

KLASİK ARAPÇA SÖZLÜKLERDE “İLİM”*

Ziyad ALRAWASHDEH**

Özet

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, Arap dilinin klasik sözlüklerinde ve cahiliye şiirinde “ilim” kelimesinin kullanılışı, tüm türevleriyle ele alınarak incelenmiş ve tarih içerisinde kavramın kazandığı yeni anlamlar göz önüne alınarak semantik yöntemle analizi yapılmışa çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu “ilim” kavramının, Kur'an-ı Kerim'in bir çeşit açıklaması sayılan hadislerdeki farklı yansımaları incelenmiş ve Kur'an-ı Kerim'in bakış açısı ile bu kavramın kazandığı yeni anlamların “semantik” delaletleri ve Cahiliye dönemine mahsus Arap dilinde kullanılmakta olan kelimelerle arasındaki anlam farklılıkları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlm, tâlîm, muallim.

Abstract

In this article, the concept of "knowledge", the handling of it, firstly in the Holy Quran, in the classical dictionaries of Arab language and Ignorance poem in its all the derivatives has been studied, and also it has been semantically analyzed by the new meanings which gained in history. Moreover, different reflections of the concept of "knowledge" in Hadith which a kind of explanation of the Qur'an have been discussed, and the mean difference between the words used in Arab language in Ignorance period and the new meanings of that concept which gained by the Quranic view semantically have been taken.

Keywords: Knowledge, teaching, teacher.

---

* Bu makale yayınlanmamış doktora tezimizden çıkarılmıştır. Bkz. Ziyad ALRAWASHDEH, “Kur'an'da İlim Kavramı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2010.

** Dr. Ziyad ALRAWASHDEH, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. . (guller_guler@yahoo.com)

I. KLASİK ARAPÇA SÖZLÜKLERDE “İLİM” KELİMESİ

A. “İlim” Kelimesi Kök Harflerinin Sözlük Anlamı

Arapçadan Türkçeye geçen “İlim” kelimesinin kök harflerinden oluşan “Alem” kelimesi için İbn Fâris (ö. 395) “Aydın, lam ve mim’den ibaret üç sahih harften oluşan bu kelime, bir şeyin üzerinde bulunan bir alameti ifade eder ki bu şey bu alametle başkasından ayırt edilir” der.¹ “İlim” kelimesinin kök harflerinden oluşan “Alem” sözcüğü sözlükte, sancak ve dağı ifade etmek için de kullanılmıştır. Hansa kardeşi Sahr için yazdığı mersiyede şöyle der:

وَإِنَّ صَخْرًا لَتَأْتُمُ الْهُدَاةُ بِهِ   كَأَنَّه عَلِمَ فِي رَأْسِهِ نَارًا.

“Sahr yoldaki bir işaretir / Üzerinde ateş bulunan bir dağ gibi.”²

Şeybânî buradaki “âlem” kelimesini şöyle açıklar: “Alem dağ manasına olup “ünlü” ve “meşhur” kelimelerinden mecazdır³. “Alem” kelimesinin çoğulu ise “a‘lam” dır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَغْلَامِ﴾

“Denizde dağlar gibi akıp gidenler (gemiler) de O'nun (varlığının) delillerindendir” (Şûrâ 42/32) Dağlar kelimesinin karşılığı ayette “a‘lam” olarak geçmektedir⁴. Bu ifadelerin kelimenin kök anlamı ile olan bağlantıları açıktır. Nitekim bu lafızların hepsi bir şeyi başkasından ayırt etmek için kullanılmıştır.

¹ Ahmet b. Fâris, *Mu‘cemu Makâyisi’l-Lüğa*, thk. Abdusselam Harun. I.Baskı, Beyrut, Daru’l-Cil, 1991, IV, “م ل ع”, 109” md.

² Tumadır bint Ömer b. el-Harîs, *Dîvânü’l-Hansâ*, 5. Baskı, Beyrut, Darü’l-Endülüs, 1968, s. 51.

³ Sa’leb Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ en-Nahvî Eş-Şeybânî, *Şerhu Dîvâni’l-Hansâ*, I. Baskı, Umman, Dâru Ammâr, 1988, s. 386.

⁴ Cârullah ez-Zemâşerî (h.538), *el-Keşşâf*, thk. Muhammed Abdusselam Şahin, I. baskı, Beyrut, Darul-Kütübi’l-İlmiyye, 1995/1415, IV, 220.

Yani sülâsî mastar “ilim” kelimesinden türetilen tüm lafızların, mana açısından köküyle açık ya da gizli, doğrudan ya da dolaylı olarak alakası vardır. Bilindiği gibi alamet (العلامة) alem (عِلْم) kelimesinden gelir. “Bir şeyi işaretledim” (علامة الشيء على علمت) denir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴾

“Daha nice alâmetler (yarattı). Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar” (Nahl 16/16) Ayette geçen “alâmet” deliller manasınadır⁵. Ebû Ali el-Kâlî şöyle der: el İlm, alamet kökünden türediğinde “alem” denmiştir. Yani gösterge ve işaret demektir. “Meâlimü’s-sevb ve’l-ard” (معالم الثوب والأرض) elbisenin numarası ve yeryüzünde belirgin yerleri ifade eder. “Ma’lem” (المعلم) ise yol göstermek için kullanılan işaretlerdir⁶. Kelimenin kökü, (عِلْم)’dir.

کavmin bilginleri, demektir. Bir kişinin bilgisinin derin ve çokluğunu ifade etmek için “allâme” ve “ti’lâme” (علامة - تعلامة) ifadesi kullanılır. Halil b. Ahmed ilimle marifeti aynı görmüştür. O, “bir şeyi bildim (علمت الشيء) demek o şeyi tanıdım (عرفته) demektir”, der. Cevherî de aynı görüşte olduğunu ifade eder⁷.¹⁰ İlim, kesp ile elde edilmesi dolayısıyla insana has bir özelliktir. Marifet ise cüzi idraktır ve bir araçla elde edilir. Bu nedenle علمت الله denir, الله عرفته denmez. İlim idrak edip kavrayabildiğimiz şeylerde kullanılır⁸.

⁵ İmâdüddîn Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I. Baskı, Beyrut, Müessesetü’r- Risâle, 2001, II, 737.

⁶ Ebü’l-Hasan Ali b. İsmail İbn Sîde el-Endülüsî, *el-Muhassas*, I. Baskı, el-Emîriyye – Bulak, 1317, III, 29; İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheretü’l-Lüğa*, I. Baskı, Haydarabad, Dairetü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, 1345, III, 139.

⁷ el-Halîl b. Ahmed ez-Zahidî, *el-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmi ve Dr. İbrahim es-Samerrâî, Daru’r Raşid Li’n-Neşr, 1981, II, 152; İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Sihahu’l-Lüğa ve Tacu’l-Arabiyye*, thk. Ahmet Abdulğafur, I. Baskı, Kahire, Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, “م ل ع”, 1956” md.

⁸ İbnu’l-Kutta’ es-Sadi (ö. 515), *el-Ef’âl*, I. Baskı, Haydarabad, Dairetü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, 1360, II, 323.

B. 'İ-l-m (ع ل م) Kelime Kökünden Türeyen Kelimeler ve Anlamları

1. 'A-li-me (عَلِمَ)

Bir şeyi veya bir durumu bilmek, anlamak, farkına varmak, yakînen bilmek, kuşatmak ve ayırt etmek manalarına gelir⁹.

Sibeveyh bu iki ibarenin arasındaki farkı şöyle dile getirir: علمته "eğittim" gibidir. أدبته "öğrettim" gibidir. علمته "onu eğittim"; المؤدب "öğreten" manasıdır¹⁰. Araştırmamız sırasında incelediğimiz sözlüklerde, İlim kökünden مُفَعِّل vezninde Türkçe'de kullanılan "muallim" kelimesine rastlanılmamıştır.

2. Te'alleme (تَعَلَّمَ)

تَعَلَّمْتُ kelimesi عَلِمْتُ ile aynı anlamdadır. İbn Sikkît şöyle der: Eğer biri sana, إِعْلَمُ أَنْ زَيْدًا خَارِجٌ derse, sen; عَلِمْتُ dersin. Eğer sana;

"(kendim) لَقَدْ تَعَلَّمْتُ bil ki bu iş şöyle şöyledir" denilirse sen تَعَلَّمْتُ "bildim" diyemezsin. Çünkü bunu kendi başına öğrenmemiş, sana öğreten başkasından öğrenmişsindir¹¹. et-Teallüm (التعلم) kökü ile علمته - أعلمته kökleri arasında fark yoktur. Ancak إعلام açık bir şekilde haber verilen şeyler için özeldir. et-Ta'lim (التعليم), "müteallim" in kendisinde etki hâsıl olana dek tekrarlanan eyleme aittir¹². Konu ile ilgili bir ayet şöyledir:

﴿الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾

"Rahman Kur'an'ı öğretti" (Rahman 55/1-2) Başka bir ayet de şöyledir:

⁹ İbn Fâris (ö. 395), *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüğa*, Beyrut, Darü'l-Cil, 1991, IV, 109.

¹⁰ Bkz. Ahmed b. Fâris (ö. 395), *Mücmelü'l-Lüğa*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984, III, 624.

¹¹ Ahmed b. Fâris (ö. 395), *Mu'cemu Makâyisi'l-Lüğa*, IV, 109; a.m., *Mücmelü'l-Lüğa*, III, 624.

¹² Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 580.

(فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ) “Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı” (Bakara 2/102)

3. et-Ta‘lîm – el-İ‘lâm – el-İsti‘lâm (الإستِغْلَام – الإِغْلَام – التَّغْلِيم)

الإستِغْلَام hızlıca bir çırpıda haber vermek manasınadır. الإستِغْلَام ise bilgi talep etmektir. الإستِغْلَام kelimesinin ifade ettiği mana إستِفْهَام ’ın ifade ettiği manadan daha özeldir ve daha güçlüdür. Çünkü إستِفْهَام kelimesinin türetildiği فِهْم (anlamak, bilmek) kelimesi, ilim kelimesinin aksine zan ve tahmin manalarını içermektedir. Dolayısıyla her *feh*m’edilen ilim olmayabilir aksine bu *zan* ve *tahmin* de olabilir. الإستِغْلَام kelimesinde bu şekilde bir çırpıda ve hızlıca bildirmek anlamı varken, kelimenin tef’îl babından gelen şekli olan تَعْلِيم (öğretmek, eğitmek); öğretilen ve eğitilende etki bırakmak amacıyla çokça tekrarlamak manasına gelir. Bazen, tekrar söz konusu olduğunda “التعلم” (et-teallüm) “إعلام” manasında kullanılır¹³.

Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهُ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Hucurât 49/16) Buradaki, تضعيف yani fiilin kökündeki “ل” harfinin şeddeli okunması, kastedilen i‘lâm’ın tekrarlanan bir bildirme olduğunu ifade eder¹⁴. İbn Cinnî bu konuda şöyle der: İlim, uzun soluklu bir uğraşla elde edilen bir vasıf olduğundan dolayı adeta insana doğuştan gelen bir yeti ve içgüdüye dönüşmüş gibidir. O yeti ile zatî sıfatlara intikal ederken insan âlim olur. Ancak, insanoglu ilim için ilk yola koyulduğunda durum böyle değildir. Bundan yani ilim insan

¹³ Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât, s. 581.

¹⁴ Abdurrahman Hasan el-Meydânî, el-Akâidetü'l-İslâmiyye ve Esâsuha, 1. Baskı, Dimaşk, Darü'l-İlm, 1994, s. 31.

için zati bir vasıf haline dönüştüğünden dolayı insan için müteallim (مُتَعَلِّم) değil, daha çok âlim sıfatını kullanırız¹⁵.

أَنَا عَالِمٌ (ben biliyorum) ifadesi, bir bilinene (معلوم) işaret eder. Çünkü *alim* lafzı عَلِمْتُ (bildim) kelimesinden gelir ve geçişlidir. Ama sıfat-ı müşebbehe olan عَلِيمٌ kelimesi geçişli olmadığı için bir bilineni gerektirmez. Bu lafız vafettiği kişinin, eğer ortada bir bilgi konusu varsa onu bileceğini gösterir¹⁶.

4. ‘Âlim (عَالِمٌ)

Âlim (عالم - bilen) ism-i fâil siygası olup, gayb kelimesi ile birlikte Allah’ın

vasfı olarak 13 yerde zikredilmiştir¹⁷. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

﴿عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

“Allah, görünmeyeni de görüneni de bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir” (Müminûn 23/92) Yani göklerde ve yerde halkın gözüne görünmeyen şeyleri bilendir¹⁸. *Allâmu’l-ğuyûb* (عالم الغيوب) ifadesi ise Kur’ân’da dört ayette geçmektedir¹⁹.

5. el-‘Alîm (الْعَلِيمُ)

Alîm: “İlim” kökünden türetilen sıfattır. İlimle vasıflanma konusunda mübalağa ifade eden bir siygadır²⁰.

¹⁵ Ali b. İsmâil b. Sîde el-Endülüsî, *el-Muhkem ve’l-Muhitu’l-A’zam*, thk. Mustafa es-Sekka’ ve Hüseyin Nassâr, 2. Baskı, Halep, 1958, II, 125; Bkz. Süleyman b. Benîn ed-Dakiki, *İttifâku’l-Mebânî ve İftiraku’l-Maânî*, thk. Yahya Abdurraûf, 1. Baskı, Amman, Daru Ammar, 1985, s. 207.

¹⁶ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furûkû’l-Lüğaviyye*, Kahire, Mektebetü’l-Kuds, 1353, s. 70; Bkz. Muhammed b. Yakup el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1983/1403, IV, 153.

¹⁷ Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’ân*, “ع ل م” md.

¹⁸ Muhammed Cerir et-Taberî (ö. 310), *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Mısır, 1954, XXVIII, 54. Ayrıca bkz. a.e., XVIII, 49; Bkz. Tevbe 9/ 93, 105; İsrâ 17/46; Secde 33/6; Fâtır 35/28; Haşr 59/22.

¹⁹ Maide 5/109-116; Tevbe 9/78; Sebe’ 34/48. Bkz. *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’ân*, “ع ل م” md.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-A’rab*, Beyrut, Daru Sadır, “ع ل م”, 1983 ” md., IV, 415; Ahmed b. Fâris (ö. 395), *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, IV, 110.

6. el-‘İlm (العِلْم)

İlim iki türdür. İlki bir şeyin zatını idrak etmektir. İkincisi ise kendisi için var olan bir şeyle o şey üzerine hükmetmek veya kendisinden nefyedilen bir şeyle o şeyin nefyine hükmetmektir. İlki bir mefule geçişlidir²¹. Sibeveyh’in dediğine göre: “ علمت ” ifadesi “ عرفت ” yerinde kullanılabilir. Ancak bu durumda da marifet değil ilim kastedilir²². Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾

“İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! Dediklerimizi elbette bilmektesiniz”²³ Ayette geçen

لقد علمتم kelimesi لقد عرفت manasınadır²⁴. Çünkü bu önceden cahil olmadıklarını gerektirir. Ama marifet bunun aksidir. “ علمتم ” ibaresi “ عرفت ” ibaresinin manasını içermektedir. Yani sizden öncekilerin Musa (a.s)’a muhalefet ettikleri için başlarına gelen belaları, mütevatir haberle idrak ettiniz, demektir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾

“Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin” (Mümtehine 60/10) İkisinin arasındaki fark; marifet müsemmanın zatını ifade eder. Ama ilim, müsemmanın hallerini, artı ve

²¹ Râğıb el-İsfehani, *Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mısır, el-Matbaatü'l-Meymeniye, 1306, s. 348; Bkz. Muhammed Yakup el-Firûzâbâdî (ö. 817), *Besâiru Zevi't-Temyîz fi'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccar, Beyrut, el-Mektebetü'l-İlmiyye, IV, 88.

²² Amr b. Osman b. Kamber Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Harun, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1966, I, 40.

²³ Bakara 2/65.

²⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, I, 53.

eksi vasıflarını ifade eder. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de marifet değil ilim emredilmiştir²⁵.

7. 'Alleme (عَلَّمَ)

Alleme (عَلَّمَ) “tef'îl” vezninden; geçmiş, gelecek ve emir siygalarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de 41 defa geçmektedir²⁶. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْحَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ ﴾

“Allah'ın size öğrettiğinden öğretilip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin” (Mâide 5/4) Bu kökten türetilmiş mastarsa ta'lim (تعليم)'dir.

8. Te'alleme (التَّعَلَّمَ)

Te'alleme (تَعَلَّمَ) beşli (sülâsî mezîd - humâsî) filinden türetilen master “ette' allum” (التَّعَلَّمَ) dür. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ﴾

“Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler” (Bakara 2/102) et-Ta'lim (التعليم), et-tefhîm (التفهيم) “bildirmek” manasına gelebilir²⁷. Öğrenenin المتعلم ilim elde edebilmesi için, öğretilecek şeyin onun zihninde/nefsinde etki bırakacak biçimde çokça tekrarlanması ya da onun zihninde tasavvur edilmesi için uyarılması gerekir²⁸. et-Talim (التعليم)'in diğer bir anlamı ise ilm'in ortaya çıkması için gerekli sebepleri meydana getirmek manasına gelir. Ancak ilim tahsili gerçekleşmeyebilir. Bu nedenle zıtlık kabul eder. Örneğin: عَلَّمْتُهُ فَعَلَّمَ ona öğrettim ve O da öğrendi ya da عَلَّمْتُهُ فَمَا تَعَلَّمَ ona

²⁵ el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersi (ö. 548), Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut, Daru'l Mektebi'l-Hayât, 1961/1380, I, 287.

²⁶ Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân, “م ل ع” md.

²⁷ Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 725), el-Bahru'l-Muhît, 4. Baskı, Dâru's-Saâde, 1328/1992, I, 392.

²⁸ Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât, s. 318.

öğrettim ancak o öğrenmedi, denir. Bu sebeple et-talim (التعلیم)’in ifade ettiği anlam bir şeyin zihinde tasavvur edilebilmesi için hazır hale gelmesi anlamındaki , teâ’lleme (تعلّم)’nin ifade ettiği anlamdan farklıdır.

9. el-Mu‘allim (المُعَلِّم)

Öğreten (المُعَلِّم) öğretilecek bilgiyi öğretilecek kimsenin zihnine ulaştırma çabasında bulunan ve bu hususa sebep olan kimsedir. el-Mu‘allem (المُعَلَّم - öğretilmiş) ise ismi meful siygası olup, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir defa varit olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مَّجْنُونٌ﴾

“Sonra ondan yüz çevirdiler ve: Bu, öğretilmiş bir deli! dediler.” (Duhân 44/14)

10. el-‘Âlem (العَالَم)

el-Âlem (العَالَم) cevher ve arazlardan oluşan feleğin adıdır. Yani Yüce Allah’ın dışında kâinat ve kâinata dair her şeyi ifade eder. Onların her biri yaratıcısını ifade eden belgelerdir. Allah Teâlâ kendisinden başka ilah olmadığını bilmemiz için evrendeki ayetleri araştırmamızı emretmiştir²⁹. İlim kökünden türetilen âlem (العَالَم) yaratılmışların tamamı ve kâinat³⁰ manasında Kur’ân’da 72 defa zikredilmiştir³¹.

11. el-‘Alem – el-‘Aleme – el-‘Ulme (العَلْم - العَلْمَة - العُلْمَة)

²⁹ Râğıb el-İsfahanî, *Müfredatu Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1. Baskı, Dımaşk, Daru'l-Kalem, 1991, s. 581.

³⁰ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Mu‘cemü's-Sihâh*, Beyrut, Daru'l-Marife, s. 1140; *Lisânü'l-Arab*, “ل م ع” md., IV, 418; Muhammed b. Ebu Bekir er-Razî, *Muhtâru's-Sihâh*, 1. Baskı, Beyrut, Daru'l-Marife, 2005, s. 399.

³¹ Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mu‘cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, “ل م ع” md.

(العَلْم - العَلْمَة - العَلْمَة) üst dudaktaki yarıklar anlamına gelir³².

12. el-‘Alem (العَلْم)

العَلْم yol, sınır ve benzerlerine konmuş olan işaret manasınadır. Harem’in işaretli yerleri ve üzerine konmuş bayraklar (أعلام الحرم ومعالمه المضروبة عليه) gibi³³.

13. el-‘Ulâm (الغلام)

el-‘Ulâm (الغلام)kına manasınadır. Zira kına yakmak konulduğu yeri işaretlemek demektir³⁴.

C. Klasik Sözlük ve Dil Âlimlerine Göre “i-l-m” (ع ل م)

Kökünün Analizi

Râğıb ilm’i şöyle tarif eder: İlim, bir şeyin hakikatini idrak etmektir³⁵. Bu tariften anlaşılır ki, ilim, ilimle malum arasındaki bağlantıyı idrak etmektir. Zira bu bağlantı malum hakkında kesin bilgiye ulaştıran belge ve delildir³⁶. “i-l-m” kelime kökünün sülâsî/üçlü mastarı olan ilm’in iki delâleti olduğunu görüyoruz.

Birincisi: Duyu organlarımızla hissedebileceğimiz zahiri delâleti ki عِلْم (bayrak), عَلَام (kına), عَلَامَة (çok bilen), مَعْلَم (yol izi, işaret) buna örnektir.

İkincisi: Eseri büyük dağlar gibi zahir ama kendisi manevi ve zihinde var olan delâletidir. Bu manevi delâleti gösteren tek ifade عِلْم (ilim)’dir. Ve iki delâlet arasında sıkı bir bağ bulunur. Yukarıdaki zikredilen hususlardan iki işarete ulaşabiliriz: İnsan için asıl olan ümmilik yani bir şey bilmeme halidir. İlim ise arizîdir. Sonradan ortaya çıkar, yani sonradan kazanılan bir şeydir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

³² Ebu’l-Umeysil el-A’râbî, *Ma İttfeka Lafzuhu ve İhtilafe Ma’nâhu*, thk. Mahmud Şakir Sait, 1. Baskı, Cidde, Daru’l-Âlem, t.y., s. 84; bkz. *Lisanu’l-Arab*, “ع ل م” md., XII, 419.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “ع ل م” md., XII, 419.

³⁴ Ahmed b. Fâris (ö. 395), *Mu‘cemu Makâyisi’l-Lüğa*, III, 110.

³⁵ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 580.

³⁶ Ali Seyid Ahmed, *et-Ta’lîm ve’l-Muallimûn*, 1. Baskı, Halep, Daru’s-Sâbûnî, 1997, s. 16.

﴿ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

“Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi” (Nahl 16/78) Demek ki, ilimde asıl olan, müktesep olma yani sonradan elde edilmesidir. Çünkü o, bir takım vasıtalarla sonradan kazanılan sıfattır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

“Allah’tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi en iyi bilendir” (Bakara 2/282) Burada Abdurrahman Hasan el-Meydanî’nin bir ifadesine işaret etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum; O şöyle diyor; “İlim, bilinen şeylerin, hissi idrak halinden insan aklındaki bilgi ve marifetin hazinesi durumuna intikal etme evresidir. Başka bir deyişle bu bilinenlerin, insan nefsinin derinliklerinde yerleşmesi demektir. Bu haldeki ilim, gerçek ilim olur. İlmin en doğrusu ise, insan duygusunu harekete geçireni yani faal olanı ve insanda tasarruf yetisi yaratanıdır³⁷.

Yukarıda kelimenin tarifinde şöyle demiştik: Kelimenin üç harfli aslı yani “ayın” (ع), “lam” (ل) ve “mim” (م) harflerinden oluşan i-l-m (م ل ع) kelime kökü, bir şeydeki izi ifade eder ve bu izle o şey başkasından ayırt edilir. İlim (علم) kelimesinin kökü ile ‘alem (علم) ve ‘alâme (علامة) kelimelerinin kökü aynıdır. (وإنَّه لَعَلَّم لِلْسَّاعَةِ) olarak okunması bunun açıkça göstergesidir. Nitekim Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre, Ebû Vâil el-Ğifarî, Zeyd b. Ali, Katâde, Mücâhid, ed-Dahhâk, Mâlik b. Dinâr, el-A‘meş, el-Kelbî, Ebû Nadr, İkrime,

³⁷ Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, el-Akîdetü’l-İslâmiyye, Dımeşk, Dâru’l-Kalem, 1994, s.31.

Ebû Rezin, Ebû Abdurrahman es- Sülemî ve İbn Muhaysın bu şekilde okumuştur³⁸.⁴⁰ Ancak bu kıraatler şaz kıraatlerdir.

Cumhurun okuması ise (وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ) şeklindedir. Ancak çoğu müfessire göre bu da aynı anlamı ifade eder³⁹. (وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ) olarak okunurken İsa (a.s)'nın kastedildiği söylenmektedir. Yani işaret, belge ve alâmet manasınadır⁴⁰. Ne var ki, ilmî ölçütlere göre şaz kıraatlara itimat edilemez. Çünkü şaz kıraat, aslen muteber değildir. O halde kelimenin asıl anlamının “bir şeyi başkasından ayırt eden iz ve eser” ile ilişkilendirilmesi gerekir. Bu ilişki, ilmin müktesep olma olgusu ile başka şeylerden ayırt edilmesi şeklinde kendini gösterir. İşte bu, Âdem (a.s)'ı başkasından ayırt eden ayrıcalıktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

“Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi” (Bakara 2/31) Burada Âdem (a.s)'i Meleklerden üstün kılan ayrıcalık ilimdir. İdrak edilen şeyler idrak edilmeyen şeylerde olmayan ayrıcalığa sahiptir. Bilinen zahir bilinmeyen ise gizlidir. Ama iki kıraat (لَعَلَّمٌ ، لَعَلَّمٌ) meselesine gelince; Ferrâ (ö. 207) bu iki kıraat'in her ikisi ile de okumuş ve Ubey'in “وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لِلسَّاعَةِ” (O, kıyamet için bir hatırlatmadır) şeklinde okumasına da işaret etmiştir. Bir takım çıkarımlar yoluyla bu kıraatların hepsinin doğru ve manalarının bir birine yakın olduğu rivayet edilmiştir⁴¹.

en-Nehhâs (ö. 238) şöyle demiştir: (لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ)'nin manası, “elbette o, hatırlatma, uyarma ve tarif etmedir” manasındadır. Ama (لَعَلَّمٌ) denince mana,

³⁸ Muhammed Fehdi'l-Harûf ve Ramiye Muhammed Kerim Rasih, el-Müeyesser fi'l-Kırââti'l-Erbeate Aşar, 1. Baskı, Dimaşk, 1416/1995, s. 494; Bkz. Ahmed b. Muhammed ed-Dımyâtî eşŞâfiî, İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbeate Aşar, thk. Ali es-Siba', Beyrut, Dâru'n- Nedveti'l-Cedide, s. 386; Abdullatif el-Hatip, Mu'cemu'l-Kırâât, 1. Baskı, Dimaşk, Daru Sa'deddin, 2002, I, 393.

³⁹ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Daru İhyai'l-Küttübi'l-Arabiyye ve İsa'l-Babi'l-Halebî ve Şurekâuh, IV, 167.

⁴⁰ Muhammed Fehd el-Harûf, el-Muyesser fi'l-Kırââti'l-Erbeate Aşar, s. 494.

⁴¹ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, thk. Abdulfettah Çelebi, III, 37.

elbette O, bir delâlet ve belgedir şeklinde olur⁴². Zemahşerî şöyle der: İlim, sözlükte “şuur” manasına gelir. Örneğin: ما علمت مخبرك (sana haber vereni bilmedim) cümlesindeki ما علمت ibaresi ما شعرت به (onu hissetmedim) demektir⁴³. Bu mana araştırmamızda büyük öneme sahiptir. Nitekim “şuur” ve “hilm” aşağıda zikredeceğimiz gibi ilmin ilk mertebelerindedir.

Fîrûzâbâdî de şöyle der: “İlim”, bir şeye bırakılan iz, işaret, genişlik, iki yer arasını bağlayan sınır ve yolu belirlemek için dikilen işaret manalarına gelir. Ayrıca, marifet, şuur, itkân ve yakîn ilim kelimesi ile eş anlamlı kelimelerdir. Örneğin: علمت بخبر قدومه (bir şeyi tanıdıysam onu bildim). علمت الشيء إن عرفته (onun geldiği haberini bildim) yani شعرت به (onu hissettim) demektir. عَلِمَ الْأَمْرَ (işî bildi) yani أثقنه (mükemmel yaptı) demektir⁴⁴. Ancak, ilim ile itkân arasında ince farklar vardır. İleride bu konuyu müstakil bir başlıkta inceleyeceğiz. Adududdîn el-Îcî ilmin tarifini şöyle yapar: Mevsufunun, başkalarının taşıdığı zıt manalara ihtimal bırakmayacak bir şekilde ayırt edilmesini gerektiren bir vasıftır.

Kelamcılara göre ilim, zihinde bir şeyin tasavvur edilmesi olarak tarif edilmiştir⁴⁵. Külliyyât sahibi Ebu'l-Bekâ şöyle der: ilim kelimesinin hakiki manası idraktır. Bu mananın taalluk ettiği bir şey (müteallak) vardır ki o da malum, yani bilinendir. Bu mananın hâsıl olması için bu manaya tabi ve bu mananın bekası için de vesile olan bir şey vardır ki bu da melekedir. İlim lafzı tüm bunlar için hakîkî, örfî, ıstılâhî ve mecâzî anlamlarda (:idrâk, malum, ilim melekesi) kullanılabilen bir kelimedir⁴⁶.

Abdulhalîm el-Üveysî şöyle der: İlim, bir şeyin hakikatini idrak etmektir. Bu, lafzın küllî delâletidir. Ve lafzın marifet, idrak, şuur vb. gibi cüz'î delâletleri de vardır⁴⁷. علمه عِلْمًا ibaresi, bir şeyi bilinmesi için belgelemek manasındadır. علم الشيء da علم الشيء ya da علم الشيء sözümler ise, onu hissetti, kuşattı ve idrak etti

⁴² Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. Zuheyir Zahid, 3. Baskı, Beyrut, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1988, IV, 117.

⁴³ Carullah Ebulkâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538), *Esasu'l-Belağa*, 1. Baskı, Beyrut, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2001, s. 517.

⁴⁴ Ahmed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1403/1983, IV, 153.

⁴⁵ el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Daru's-Saade, h. 1325, I, 62.

⁴⁶ Ebu'l-Beka el-Hüseynî Eyyûb b. Musa, *el-Külliyât*, Bulak, 1281, III, 204.

⁴⁷ Abdulhalim Üveysî, *Müstalahâtu Ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Mısır, Daru'l-Vefa, 2008, II, 585.

manasınadır. علم الشيء نافعا bir şeyi tasdik etmek ve yakînen bilmek manasınadır. علمه علمًا ibaresi عرف yani tanıdı demektir. علم الأمر iyi kavradı (أتقنه) demektir⁴⁸.

D. HADİS KİTAPLARINDA “İLİM” KELİMESİ

Arapça klasik sözlük kitaplarından “ilim” kelimesi üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerden sonra bu kısımda, kelimenin Hadis kitaplarında nasıl kullanıldığını ele alacağız. Biliyoruz ki, Rasûlüllah (s.a.v.)’ın ilmi vahiyle yakından bağlantıdır. Bu nedenle onun ilmi, Şafii’nin (ö. 204) dediği gibi diğer insanların Müslüman ve gayri Müslimlerin ilminden farklıdır.⁴⁹

Hadis kitaplarını incelediğimizde ilim ve ilim kelimesinin kökünden türeyen kelimelerin anlamları şunlardır:

1. Müeddip ve rehber: Allah Teâlâ Resulünü, insanlar için bir öğretmen, onlara dini nasıl hayata geçireceklerini gösteren bir rehber olarak hazırlamıştır. Resûlüllah (s.a.v.) bunu şu sözleri ile ifade buyurmuştur:

(إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا)

“Ben bir öğretmen olarak gönderildim”.⁵⁰

Burada ilim dini konulara özel bir lafız olarak zikredilse de aslında geneldir. Zira Resûlüllah’ın sünneti insanların her yönünü ilgilendiren ilimleri ihtiva ettiğinden ilim talep etmek her Müslüman’a farz kılınmıştır. İslami ilimden kasıt amelle bağlantılı ilimdir. Râğıb el-İsfahânî, ilmin nazari ve ameli olmak üzere iki tür olduğunu, ilkinin amelleri tamamladığını ikincisinin ise

⁴⁸ Ahmed Ebû Kâfe, *Mucemu’n-Nefâis*, 1. Baskı, Amman, Daru’n-Nefâis, 2007, s. 849-850.

⁴⁹ eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Kahire, Silsiletu Kitabi’ş-Şa’b, t.y., VII, 255.

⁵⁰ Ahmet b. Hanbel (ö. 1313), *el-Müsned*, Mısır, el-Matbaatü’l-Meymeniye, 1313, I, 379-462.

amelle tamamlandığını söyler.⁵¹ Çünkü kişiyi sevapla mükâfatlandırmak amellerine göre olacaktır.

2. Vahiy: Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

(أَلَا إِنَّ رَبِّيَ أَمَرَنِي أَنْ أُعَلِّمَكُم مَّا جَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي يَوْمِي هَذَا)

“Bilin ki! Rabbim, sizin bilmediklerinizi bugün bana öğreterek, bunları size öğretmemi emretti.”⁵²

Bu hadisin birçok delâleti vardır. Bunlardan biri: Resûlüllah (s.a.v.)’ın ilminden kasıt dinle ilgili vahidir. Resûlüllah (s.a.v.)’ın “مما علمني يومي هذا” “Bugün rabbimin bana öğrettiklerinden.” sözü bunun açık delilidir. İleride bu konu üzerinde detaylı bir şekilde duracağız.

Resûlüllah (s.a.v.) şöyle der:

الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ وَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ

“İnsana öğrenmesi farz olan asıl ilim üçtür. Bu üç ilimden başkasını öğrenmek insana fazilet kazandırır; Muhkem ayet, uygulanan sünnet ve adaleti sağlayan miras ilmi”.⁵³

3. Kavramak, anlamak ve amel: Ayrıca yukarıdaki hadisten anlıyoruz ki, ilmin delâlet ettiği iki önemli nokta vardır; biri kavramak diğeri amel etmek. Râğıb el-İsfahânî de buna işaret ederek şöyle demiştir: Nazarî ilim, anlamak ve kavramak, amelî ilim ise bildiğini uygulamaktır. Resûlüllah (s.a.v.)’ın “muhkem

⁵¹ Râğıb el-İsfahânî, Müfredat, s. 580- 581.

⁵² Ebu Zekeriya en-Nevevî (ö. 676), Şerhu Sahihi Müslim, Beyrut, Daru’l-İlm, 1987, (Kitâbü’l-Cennet) XVII, 197.

⁵³ Ahmed b. Hüseyin Ebu Bekr el-Beyhakî (ö. 458), Sünenü’l-Beyhakî, thk. Muhammed Ata, Mekke, Daru’l-Baz, 1994/1414, VI, 208.

ayet” sözünden kasıt anlamak ve düşünmektir. “uygulanan sünnet” de bildiklerine uymak ve onu hayata geçirmek demektir.

Resûlullah (s.a.v.) başka bir hadisinde şöyle buyurur: “إن أفضل العلم العلم بالله” “En faziletli ilim Allah’ı bilmektir”. Yani Allah’ı isim ve sıfatlarıyla onu hakkıyla tanımaktır.⁵⁴ Onun yarattığı varlıklar üzerinde düşünmek, zira onun yarattığı her şey onun sonsuz ilmi, kudreti ve azametini gösterir. Ayrıca ilim, bilinenin zatına değil onun durumuna ve fazilet gibi özelliklerine gönderme yapar.⁵⁵ Hadisin manasına uygun olan da budur.

Başka bir hadis de bu manayı desteklemektedir; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: “تفكروا في آلاء الله ولا تفكروا في الله” “Allah’ın nimetleri hakkında düşünün, Allah’ın zatı hakkında düşünmeyin”.⁵⁶

4. Emâre ve işaret: İlim kelimesi, başka bir hadiste emâre ve işaret manasında kullanılmıştır: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “خبرني ربي أي سأري علامة في أمي فإذا رأيتها أكثر من قول سبحان الله” “Rabbim bana ümmetimin içinde bir işaret göreceğimden haber verdi, ben o işareti gördüğüm zaman çokça Allah’ın yüceliğini dile getireceğim Yani سبحان الله diyeceğim”.⁵⁷ Bu hadis ilim, marifet, hikmetin fazileti ile ilgili hadislerden değildir. İlmin fazileti ile ilgili çeşitli konu ve münasebetlerle ilim okumanın önemini beyan eden çok sayıda hadisler zikredilmiştir.⁵⁸

5. Anlayış ve fıkıh: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: “يقبض العلم بقبض العلماء” “Ulemaların çekilmesi vefat etmesiyle toplumda ilim azalır”.⁵⁹ İbn Kuteybe’nin şöyle dediği nakledilir: İlmin bir fıkıhı vardır. Çünkü ilim fıkıhla

⁵⁴ el-Hâkim en-Nisaburî, el-Müstedrek ala’s-Sahihayn, y.y., Dairatü’l-Maarifi’l-Osmaniye, 1334, IV, 68; Bkz. Sahihu Müslim, Kahire, Matbaatü Hicazî, t.y., (Kitabu’s-Salât) II, 50.

⁵⁵ Tabersî, Mecmeu’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’an, I, 287.

⁵⁶ Celalettin es-Suyûtî, el-Fethu’l-Kebîr fi Dammi’z-Ziyâde İle’l-Camii’s-Sağîr, Beyrut, Daru’l-Kitabi’l-Arabî, t.y., I, 35.

⁵⁷ Muhammed b. Abdurrahman el-Mubarekfürî, Tuhfetü’l-Ahvezî bi Şerhi Süneni’t-Timizî, thk. Abdurrahman Osman, 2. Baskı, el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1967, VI, 603.

⁵⁸ Bkz. Ebû Süleyman el-Hattabî, Mealimü’s-Sünen Şerhu Süneni Ebî Davud, 1. Baskı, Halep, el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1955, IV, 86.

⁵⁹ Nasıruddîn el-Elbânî, Muhtasarü Sahihi Süneni’t-Tirmizî, 1. Baskı, Riyad, 1988, s. 337-338; Bkz. Sunenu İbn Mace, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Kahire, Daru İhyai’l-Kütübi’l-Arabî, 1952, I, 42.

olur. Âlim fakihtir. Çünkü o ilmin fikhını bilir. Bu da bir şeyi kendi illeti ile isimlendirmektir.⁶⁰

6. Bir şeyi istifade amacıyla almak: Bazı hadislerde ilim, sözlük manasında (bir şeyi istifade amacıyla almak) kullanılmıştır. İstiare üslubu ile mecaz manasına gelir. Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ ما اقتبس رجل علما من ” “Müneccimlikten bir ilim alan kimse, sihirden bir parça almış olur. Müneccimlikten ne kadar fazla alırsa, o kadar fazla sihir öğrenmiş olur”.⁶¹

7. Bir şeyi belli bir sebepten dolayı tamamlamak manasına gelir: Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ لا تقضين ولا تفصلن إلا بما تعلم ” “Ancak bildiğin şey ile bir konu hakkında hükme var ya da o konuya açıklık getir.”⁶² Yani olayla ilgili bütün detaylı bilgileri elde ettikten sonra, net bilgiye dayanarak hükmet ve kararını ver, demektir.

8. Yazılan ya da söylenendekine uygun olarak anlamak kavramak: İbn Abbas’ın anlattığına göre, Resûlüllah (s.a.v.) duasında şöyle buyurmuştur: “ اللهم علمه الكتاب ” “Ey Allah’ım ona kitabı öğret.”⁶³ Duadaki ‘öğret’ ten kasıt kitabın lafzını öğretmektir. Çünkü lafız manayı ifade eder. Yani birincisinin tahsili ile ikincisi tamamlanır.

9. Bir şeyin artırılmasını istemek: Bu, kelimenin mecazi anlamıdır; Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur:

مَنْ غَدَا مِنْ بَيْتِهِ يَطْلُبُ عِلْمًا فَرَشَتْ لَهُ الْمَلَائِكَةُ أَجْنِحَتَهَا رِضَىٰ بِمَا يَصْنَعُ

“Kim ilim talep etmek için evinden çıkarsa, melekler onun yaptığına hoşnutluğunu ifade etmek için ona kanatlarını serer.”⁶⁴

10. Kavratmak: “ أن أعلمك وأن تعي وحق على الله أن تعي ” “Sana öğreteceğim, sen de onu kavramalısın, senin onu kavraman Allah üzerine bir hakır.”

⁶⁰ Bedruddin el-Ayni (ö. 855), *Umdetu'l-Kârî bi Şerhi'l-Buharî*, y.y., el-Münîriyye, t.y., II, 49.

⁶¹ İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis*, Mısır, el-Matbaatü'l-Hayriye, t.y., III, 251; Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 227, 311.

⁶² İbn Mace, *Sünen*, I, 21.

⁶³ Nasıruddîn el-Elbanî, *Muhtasarı Sahihi Süneni't-Tirmizî*, 1. Baskı, Riyad, 1988, s. 337-338.

Hadisindeki talimden kasıt hakiki manada öğretmektir. Yani bildirmek ve anlatmak manasınadır. Zira bu talimde müşareket söz konusudur.⁶⁵

Kur'ân-ı Kerîm ilim ve marifet ifade eden birbirine benzemeyen çeşitli kelimeler içerdiği gibi, Hadisi şerifler de ilim ve marifet manasını içeren muhtelif kelimeler ihtiva etmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de varit olan kelimeler Kur'ân-ı Kerîme has mucizelik özelliği ile hadislerden farklıdır. (Yukarıda bunların bazı örneklerinden bahsetmiştik ve ilerleyen sayfalarda da bazı örnekler vereceğiz). Allah Teâlâ'nın kelimeleri başka her hangi bir insanın sözü ile mukayese edilemez. İnsan sözü ne kadar belîğ olursa olsun Allah'ın kelamının mertebesine asla ulaşamaz.⁶⁶

Resûlüllah (s.a.v.) konuşmasında Allah Teâlâ'nın kelamından, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarından etkilenmiştir. Resûlüllah (s.a.v.) lafızlara önce bilinmeyen bazı yeni delâletler ekledi. Bazı lafızların sözlük manalarını açıklar, lafızdan kastedilen şerî gerçekleri beyan ederdi. Hz. Peygamber'in salât ve takvâ lafızlarını açıklaması bunun örneğidir. Bu nedenle birçok lafız Kur'ân-ı Kerîm'in indiği dönemde yeni manalar kazanmış ve bu manalar Resûlüllah (s.a.v.) tarafından teyit edilmiştir.

Nitekim açık ve fesahatli konuşma yeteneğine sahip olan Resûlüllah (s.a.v.) konuşmalarında bu lafızları çeşitli bağlamlarda kullanmış ve o kelimelerin kullanımlarındaki delâletlerini açıkça göstermiştir.⁶⁷

Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ

“Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer.” “Hidayet ve ilim” (الهدى والعلم) ibaresinde medlul delile atfedilmiştir. Çünkü hidayet delildir ve ilim onun medlulüdür. İkisini bir arada toplayan yön bakış açısidir. Özeli genele atfetmek, şerefi ve önemine özellikle vurgu yapmaktır.⁶⁸ Burada ilmin vahiy manasında kullanıldığını düşünüyoruz.

⁶⁵ Taberi, *Camîu'l-Beyân*, XXIX, 56.

⁶⁶ Tâhâ er-Râvî, *Nazarât fi'l-Lüga ve'n-Nahv*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Ehliyye, t.y., s. 20.

⁶⁷ İzzuddin Ali es-Seyit, *el-Hadisü'n-Nebevi mine'l-ciheti'l-Belağîyye*, Kahire, Daru't-Tibâati'l-Muhammediye, 1973, s. 60-61.

⁶⁸ Bedrüddin el-Aynî (ö. 855), *Umdetu'l-Kârî bi Şerhi'l-Buharî*, (Kitâbü'l-İlm), II, 76-79.